

INIJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences / İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,

Volume/Cilt 9, Number/Sayı 1, (2020)

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss> --- <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Gönderim Tarihi: 30.04.2020 | Kabul Tarihi: 24.06.2020

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA EFENDİ DİVANINDAKİ BAHARİYELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mehmet Burak ÇAKIN

Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı
mehmetburak44@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0579-4850>

Atıf / Citation: Çakin, M. B. (2020). Şeyhülislam Yahya Efendi Divanındaki Bahariyeler Üzerine Bir İnceleme. *İnönü University International Journal of Social Sciences & İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (INIJOSS)*, 9(1), 1-23.

Öz

Aşkı ve gençliği temsil eden bahar, klasik edebiyatta çokça işlenen konulardan biri olmuştur. Baharı konu edinen bu türe bahariye, bahar-nâme ve rebiiyye adları verilmekle birlikte tür, daha çok bahariye adı ile anılmaktadır. Bahariyeler, kasidelerde ana konuya geçişi sağlayan nesip bölümlerinin konusunu oluşturduğu gibi gazel veya farklı nazım şekilleri ile müstakil olarak da yazılmışlardır. Bahariyelerde bahara ait unsurlar, baharın gelmesi ile tabiatta meydana gelen değişiklikler ile bu değişikliklerin insan üzerindeki etkileri dile getirilmektedir. XVII. yüzyılın önemli şâirlerinden Şeyhülislâm Yahya Efendi, divanında bahar konusunu zengin bir muhayyile ile işlemiştir. Bu çalışmada Şeyhülislam Yahya Efendi divanında bahariye özelliği taşıyan 1'i kaside, 9'u gazel olmak üzere toplamda 10 adet şiiri, türün özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Şâirin; baharın gelişi, tabiatın canlanması, baharın insan üzerindeki etkilerini canlı tasvirlerle ve sanatlı bir üslupla ele alarak bahariye türüne güzel örnekler verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, bahariye, bahar, Şeyhülislam Yahya Efendi.

AN ANALYSIS ON SAMPLES OF BAHARIYE FROM THE ŞEYHULİSLAM YAHYA EFENDİ'S DIWAN

Abstract

Spring, the representative of the youth and love, has been one of the common subjects widely discussed in classical literature. Although the genres that take spring as their subjects are called “bahariye”, “bahar-name” and “rebiyye”, the name most cited for this genre is “bahariye”. The spring poems (bahariye) were written as the transition parts sering as the preface of the poems, they, however, are also written independently as ghazels or other forms of verses. In the spring poems the matters concerning the spring, coming of the spring, the changes in the nature that comes with the spring and the effects of these changes on the human beings are mentioned. An important poet of the 17th century, Şeyhülislam Yahya Efendi, in his collected poems handled the topic spring with a rich imagination. In this study from the collected poems of Şeyhülislam Yahya Efendi's a total of 10 poems, of which 1 is eulogy and 9 are ghazels, are tried to be evaluated paying attention to the characteristics of the genres

Keywords: Şeyhülislam Yahya Efendi, bahariye, spring, classic literature.

GİRİŞ

Bahar; kışın soğuk ve kasvetinden sonra tabiatın yeniden canlandığı mevsimdir. Kışın, tabiata hâkim olan ve insanın iç dünyasına akseden kasvet, soğukluk ve hantallık; bahar ile yerini canlılık, tazelik ve neşeye bırakmaktadır. Yine tabiatın üzerindeki donukluk ve kapalılığın yerini parlaklığa ve aydınlığa bırakması, çiçeklerin açıp her tarafın şenlenmesi, havaların ılıması, kışın dondurucu soğuğu ve yazın bunaltıcı sıcaklarından uzak yumuşak bir havaya sahip olması gibi birçok sebepten ötürü bahar; dört mevsim içinde her zaman aranan, beklenen ve özlenen mevsim olarak görülmektedir.

İnsan ömrünün farklı dönemleri ile kıyaslandığı zaman, baharın gençlik dönemine denk geldiği kabul edilmektedir. Tabiatta meydana gelen hareketlilik, zindelik, tazelik ve coşku; insanın gençlik dönemindeki coşku ve hareketliliği hatırlatmaktadır. (Üst, 2014: 136). Dilimizde gençlik çağında olan kimseler için kullanılan “ömrünün baharı” tabiri de bu durumu güzel bir şekilde özetlemektedir. Baharın bir diğer özelliği delilik / cinnet mevsimi olmasıdır. Bunun sebebi de tabiatta var olan değişikliklerin insanın kan dolaşımını etkilemesidir (Onay, 2013: 80).

Bahar, Osmanlı toplumu ve klasik edebiyatın en fazla rağbet gösterdiği mevsimdir. Bahar ile birlikte tabiatta yaşanan tüm değişimlerin, sosyal hayat ve farklı sanat dallarında çeşitli yansımalarını görmek mümkündür. Şâirler, baharla birlikte yeniden hayat bulan dış dünyayı kendi estetik zevkleri doğrultusunda “bahariye” adı verilen edebî türde yorumlamışlardır (Mermer, vd., 2008: 378).

Farklı nazım şekilleri ile yazılabilen bahariyeler özellikle kasidelerde nesip bölümlerindeki geçişi sağlamak amacı ile kullanılmıştır (Akkuş, 2006: 26-27; Mermer, vd., 2008: 379). Arap edebiyatında kasidelerde yer alan çöl ve çöl hayatı ile ilgili tasvirlerin yerini zamanla bağ ve bahçe tasvirlerinin aldığı görülmektedir. İran ve Türk edebiyatında ise paralel bir şekilde bahar ile ilgili tasvirlerle büyük önem verilmiştir. Bu sebeple bahariye İran ve Türk edebiyatlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Mermer vd., 2008: 379).

Tabiatta meydana gelen değişiklikler, coşku ve heyecan, bağ ve bahçe ile ilgili terimler, gül - gonca ve bülbül ilişkisi, baharın zevk ve eğlence mevsimi olması, gam, keder ve kasvet gibi kötü duygulardan

kurtulma, rint ve zâhit karşılaştırması, Allah'ın kudreti, devlet ve adalet ilişkisi gibi pek çok husus, bahariyelerde farklı şekillerde ele alınmaktadır (Canım, 2012: 20).

Bu çalışmada klasik edebiyatın önemli temsilcilerinden biri olan Şeyhülislam Yahya Efendi'nin divanında (Kavruk, 2001) bahariye özelliği taşıyan 1'i kaside 9'u gazel olmak üzere toplam 10 şiiri incelenerek hem türün genel özellikleri hem de şâirin türü ne şekilde ele aldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan şiirlerde kitaptan farklı olarak transkripsiyon alfabesi kullanılmamış, sadece aslî uzunluklar gösterilmiştir.

1. DİVANDAKİ BAHARİYE ÖRNEKLERİ

1.1. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (Kaside-i Sultân Murâd Hân)

*Sâgar-ı zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi
Bülbül oldı mest-i gül çâk-ı girîbân eyledi
Gülşeni devr itdi bâd evrâk-ı gülle subh-dem
Şevke geldi sanki bir tâvûs cevân eyledi
Gonce tıflın şöyle itdi terbiyet ebr-i bahâr
Gül gibi bir nâzenîn-i pâk-dâmân eyledi
Gül şikâf-ı gonceden itdi nihânî bir nigâh
Şevket ü câhın görüp kendin nümâyân eyledi
Himmet-i vâlâ vü baht-ı ercümendi seyr idün
Bâd-i müşgi mülket-i gülzârda bân eyledi
Yaydı bûy-ı sünbülü gülzâra bâd-ı nev-bahâr
Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi
Şöyle gevher-pâş oldı bâga sultân-ı bahâr
Lâle câm-ı işretin la'l-i Bedahşân eyledi
Lâle vü gül takınur oldı güzeller şimdi hep
La'l ü gevher kıymetin ezhâr erzân eyledi
Her biri itmekdedür şevk ü safâ mürgin şikâr
Bülbülân-ı bâg kâr-ı şâh-bâzân eyledi
Aşiyânını debistân itdi bülbül bâgda
Beççeler etfâlına ta'lîm-i elhân eyledi
Bir zamân ile söyündürmişdi yine rûzgâr
Nergisün zerrîn çerâgını fûrûzân eyledi
Lâle şem'in vaktidür yaksa benefşe kaplayup
Gülşenün etrâf u eknâfın şebistân eyledi
Yakdılar meş'allerin nergislerün gülzârda
Var ise şâh-ı cihân meyl-i çerâgân eyledi
Hazret-i Sultân-ı Gâzî Hân Murâd ol şâh kim
Nev-bahâr-ı adli dünyâyı gülistân eyledi* (Kavruk, 2001:21-22)

Şâir baharın gelişini, altın bir kadehe benzettiği güneşin felek içindeki hareketlerine bağlayarak şiirine giriş yapmaktadır. Dünyanın güneş etrafındaki hareketi neticesinde mevsimler birbiri ardınca değişmiş ve sıra bahara gelmiştir. Baharın gelmesi, güllerin açılma zamanı olduğu için bülbül aşkıdan mest olup kendisini kaybetmiştir. Şiirde geçen “çâk-ı girîbân eyledi” ifadesi hem bülbül hem de gül için düşünülebilir. Bülbül için düşünüldüğünde gülün aşkıdan kendini kaybettiği için divaneler gibi feryat ederek üstünü başını yırtmasını; gül için düşünüldüğünde ise tabii bir olay olan goncanın açarak gül haline gelmesini anlatır. Sabah vakti gülşende esen rûzgâr, güllerin kopan

yapraklarını uçurmaya başlar. Bu durumda gönül alıcı bir renk cümbüşü ortaya çıkar ki gülşen âdeta parlak renkleri ile göz alan bir tavus kuşuna döner.

Ömürlerinin çocukluk çağını temsil eden goncaların kemale erip gül olabilmeleri için bahar yağmurları mürebbî vazifesini üstlenirler. Yağan yağmurlarla goncalar gelişir ve serpilirler. Sonunda nazlı ve iffetli gül halini alırlar. Goncanın içine saklanmış olan gül aradaki yarıklardan dışarıyı gizlice seyreder. Dışarıda kendisi için yapılan hazırlıkları ve kendisine verilen değeri gören gül kendini göstermeye karar verir. Burada gonca ile gül biri diğerinin içine saklanan farklı iki varlıkmiş gibi düşünülerek birbirlerinden tecrit edilmişlerdir. Gülzârda bir yandan güller açarken diğer yandan bir minare vazifesi üstlenen söğüt ağacından ezan sesleri yükselmektedir. Söğüdün üzerine konan kuşların cıvıldaşmaları minareden yükselen ezan sesini çağrıştırmaktadır. Rüzgâr da etrafa sümbüllerin amber kokusunu yayarak havayı temizlemektedir.

Tabiatta meydana gelen değişiklikler ile bahar, artık bir sultan gibi gelerek tahtına oturur. Baharla birlikte açılan rengârenk çiçekler, tahtına cülûs eden bir padişâhın dağıttığı cevherler gibi âleme saçılmıştır. Bu cevherlerin en önemli ve en göz alıcısı yakutu andıran lâledir. Baharın gelmesiyle artık lâlenin de kadehe benzeyen çiçek kısmı kızarmıştır. Bu haliyle lâle hem içi mey dolu bir kadehi hem de yakutu andırmaktadır. Lâle ve gülün bunca güzelliği nedeniyle artık kimse mücevherlerin yüzüne bakmamakta, herkes mücevher yerine lâle ve gül ile kendisini süslemektedir. Böyle olunca da değerli taşların hepsi kıymetten düşer.

Baharın gelmesi en büyük etkisini bülbüller üzerinde gösterir. Bülbüller neşe ve coşku içinde zevk u sefaya dalmaktadır. Her şeyden tat alma ve her şeyin zevkine varma hususunda bülbüller âdeta şahin kesilmişlerdir. Hiçbir eğlenceyi kaçırmamakta ve bütün fırsatları değerlendirmektedirler. Aynı zamanda baharın gelmesi yeni hayatların başlamasıdır. Yavru kuşlar yumurtalarından çıkarak dünyaya gözlerini açmaktadırlar. Onların sesleri de bülbüllerin seslerine karışmaktadır.

Şiirde son olarak açan çiçeklerin, çerağ ve meşaleler gibi kararan geceyi aydınlatmasından söz edilmektedir. Rüzgâr eserek çiçekler için hayatı getirmektedir. Nergisin altın yaprakları bir çerağ gibi tutuşmakta, lâle ve menekşeler her yeri kaplayarak güzel bir görüntü oluşturmaktadır. Çiçeklerin bu güzel görüntüsü herkesi kendisine çekmektedir.

Şiirin genelinde baharın gelmesi ile tabiatta meydana gelen değişiklikler çoğunlukla sebep sonuç ilişkileri göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılmış ve hüsn-i talil sanatına güzel örnekler verilmiştir. Baharın gelmesi gök cisimlerinin hareketlerine, çiçeklerin büyümesi yağmurlara, çiçeklerin üremesi ve yayılan güzel kokular rüzgâra, yavru kuşların yeni başladıkları hayata alışmaları ve onun gerekliliklerini öğrenmeleri anne babalarının talimine bağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında gerçekçi ve tutarlı tasvirler yapıldığı görülmektedir. Baharın geldiğinin en büyük göstergesi olarak açan çeşit çeşit çiçekler, bunların meydana getirdikleri canlı portre ve yaydıkları güzel kokulardan söz edilmektedir. Bu çiçeklerin içinde en kıymetli olanı da gül kabul edilmiştir. Lâle, nergis ve menekşeler renk ve şekil itibarıyla karanlık geceleri aydınlatan meşalelere benzetilerek kış karanlığını bahar aydınlığına çeviren lambalar olarak tasvir edilmişlerdir. Şâirin padişâh methiyesi olan bu kasidede, baharı bir sultan edasıyla gelerek halk-ı âleme cevherler saçıp dağıtması şeklindeki tasviri manidârdır. Bahar hakkındaki bütün bu tasvirler bir giriş rolü üstlenir ve şiirin kendisi için yazıldığı Sultan IV.

Murad Han devrinde, adalet baharının her yeri gülistâna çevirdiğini anlatan beyit ile padişâhın methiyesine geçilir.

Şiirde baharı çiçekler ile anlatmaya çalışan şâir, zihinlerde çiçeklerden oluşan canlı bir tablo çizmeyi başarmıştır. Ayrıca baharı, cömert bir padişâha benzetmesi de şiirin bütünü ile bir uyum arz etmektedir.

1.2. Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (G.17)

*Demdür ki hârdan alına dâd-ı 'andelîb
Dîvân-ı gülde dinlene feryâd-ı 'andelîb
Gül hurrem oldı nagme-i bâd-ı bahâr ile
Açıldı gonce-i dil-i nâ-şâd-ı andelîb
Bir kerre gülle urmaz iken anı rûzgâr
Mümkün mi zahm-ı hâr ola mu'tâd-ı 'andelîb
Zülfinde cây-ı dil olan ol zülf-i ham-be-ham
Bir âşiyânedür k'ola âbâd-ı 'andelîb
Üstâddur ki kimse nazîrin işitmemiş
Yahyâ bu fende kim ola üstâd-ı 'andelîb (Kavruk, 2001: 41)*

Baharla birlikte artık bülbülün hakkının dikenden alınarak adaletin sağlanacağı zaman da gelmiştir. Gülün kurmuş olduğu mahkemede bunca zamandır feryat eden bülbüllere kulak verilme zamanıdır. Mahkemede bülbüller dinlendikten sonra feryatları dinecektir.

Bülbülün mutsuz gönlünün goncası, baharın gelmesiyle açılmaktadır. Goncanın açılması aynı zamanda bülbülün de gönlünün açılması yani mutlu olması anlamına gelmektedir. Gülün olmadığı günlerde bülbülün de gönlü kapalı kalmış ve uzun bir zaman baharın gelip de gülün açmasını beklemiştir. Nihayet bahar gelmiş ve bülbülün gönül goncası açmıştır. Esen bahar rüzgârlarının çıkardığı uğultu, gönüllere tesir eden bir nağme gibi gülü etkisi altına alarak mutlu olmasını sağlamıştır.

Bülbül, gülün aşkı ile dikenlerin cevr ü cefasına katlanmaktadır. Ancak güle dokunmayı ummakla geçirdiği bunca zaman ve esen bunca rüzgâr, gülü dikenlerin korumasından çıkararak bülbüle getirmemektedir. Hal böyle olunca bir kez bile güle kavuşamayan bülbülün dikenlerin eziyetine alışmış olması mümkün değildir. Bülbül her seferinde aynı acıları çekmektedir. Ancak yine de bülbülün yuvası sevgilinin kıvrılan zülüfleri yani gül fidanının dallarıdır.

Rediften de anlaşılacağı üzere baharın gelmesi, bülbül ve onun çektiği dert bağlamında ele alınmıştır. Tatlı tatlı esen rüzgârlar ve açılan güller bir mutluluk havası getirirse de bülbül bundan pek de nasibini alamaz. Dahası esen rüzgârlarla işbirliği yapan dikenler bülbüle yine cevr ü cefada bulunmaktadır. Oysa bülbülün tek dileği, gül dalları arasında bir yuva sahibi olmaktır. Bu şiirde diğerlerinden farklı olarak aşk mevsimi olan baharda bile sevgiliye kavuşamamanın sebep olduğu sıkıntı ve eziyetler anlatılmaktadır.

1.3. Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (G. 50)

*Gör 'âlemün burûdetini geldi nev-bahâr
Koyundan ellerini çıkarmaz dahı çenâr
Nev-rûz u nev-bahârın inen hükmi olmadı
Göstermez oldı kendüyi hurşid-i tâb-dâr
Gûyâ bahâr tâcir-i Hindûsitândur
Mâni' metâ'in açmaga evzâ-ı rûzgâr
Güller de nâ-şükufte ana kim kulak tutar
Hâlin kime şikâyet ide andelîb-i zâr
Taht-ı zümürredînine geçdükde şâh-ı gül
Yahyâ işidesin nice feryâd ider hezâr* (Kavruk, 2001: 74)

Kış mevsimi yeryüzünü yavaş yavaş terk ederken yerini bahara bırakmaktadır. Ancak yine de kış, etkisini üst seviyeden hissettirmektedir. İlkbahar gelmiş olmasına rağmen havalar hâlâ oldukça soğuktur. Havalar ısınmadığı için koca çınar bile soğuktan titremekte, yapraklarını açmamaktadır. Güneş kendisini tam manasıyla göstermediği için nevrûzun da ilkbaharın da soğuk havalar üzerinde pek bir etkisi olmamıştır. Çok şiddetli rüzgârlar esmektedir. Bu esen rüzgârlar baharın, yükünü açıp tabiata saçmasına engel olmaktadır.

Esen soğuk rüzgârlardan dolayı hâlâ bir kış havasının olması en fazla zavallı bülbülü etkilemektedir. Çünkü gül soğuktan açmamaktadır ve bülbül hasret ile onun açmasını beklemektedir. Derdini anlatacak hiç kimsesi de bulunmamaktadır. Bu sebeple sadece ağlayıp inlemektedir. Ancak bülbülün bu inlemeleri çok önemli değildir. Havalar ısınıp her yer zümrüt gibi yemyeşil olduktan sonra, gül açılıp bir padişâh gibi tahtına oturduğu zaman bülbülün ötmeye görmeye değerdir.

Şiddetli soğuk şiirin tamamında kendisini göstermektedir. İlk mısrada yer alan “burûdet” kelimesi şiire başlar başlamaz bu soğuğu ilklere kadar hissettirmektedir. Böyle olunca şiirin sonuna kadar bu soğuğun etkisinden kurtulmak pek de mümkün olmamaktadır. Gelen nevrûz ve baharın bu soğuklar üzerinde hiçbir etkisinin olmaması, herkesi perişan etmiştir. Ama yine de en büyük perişanlığı bülbül yaşamaktadır. Çünkü ısınmayan havalar gülün açmasını erteleyerek bülbülün sevgilisine kavuşmasını engellemiştir. Rüzgâr sakince esmek yerine oldukça şiddetli esmektedir. Bu da bir tacir yüküyle gelmiş olan baharın mallarını sergilemesine müsaade etmemektedir. Bahariyelerde genellikle ısınıp mülayimleşen havaların ve tatlı tatlı esen rüzgârların anlatıldığı göz önüne alınacak olursa baharı soğuk hava bağlamında ele alması açısından ilginç bir bahariye örneğidir. Ancak şâir, son beyitte bu durumun böyle devam etmeyeceğini en nihayetinde rüzgârın ılıklaşacağını, havaların yumuşayacağını, baharın yükünü açıp her tarafı yeşerteceğini, güllerin açacağını işte o zaman âlemin görülmeye ve bülbülün nağmelerinin dinlemeye değer olacağını ifade etmektedir.

Şiir; yazıldığı sene kışın çok soğuk geçtiği, bitmek bilmediği, baharın sıcak ve gülen yüzünü bir türlü gösteremediği edasıyla yazılmıştır. Kıştan ve soğuktan bıkan şâir, sabırsızlıkla ve dört gözle bahar ile güzelliklerinin gelmesini beklemektedir. Şu an umduğunu bulamayan şâir, ilerleyen günlerde baharın, etkisini derinden hissettireceği ümidiyle kendisini teselli etmektedir.

1.4. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (G.62)

*Gonçeye ol neşve kim çâk-ı giribân itdürür
Bülbül-i şûrîdeye feryâd-ı mestân itdürür
Dil hevâyî olmada esdikçe bâd-ı nev-bahâr
Bu hevâlar âdeme azm-i gülistân itdürür
Nağmeler itdükçe bülbül gül nihâli salnur
Lutfını ana sabâ gûyâ ki iz'ân itdürür
Bir revâcı var harâbâtun ki bir gün korkarın
Zâhid-i şehre bînâ-yı zühdi vîrân itdürür
Şol kadar oldı müsâ'id cûya ebr-i nev-bahâr
Kendi hâlinde komaz elbette tугyân itdürür
Hâb-ı nâz olur mı dâ'im vakt olur şâh-ı güle
Bâgda bülbüllerün feryâdı dîvân itdürür
Tolanur gülzârun etrafını Yahyâ cûybâr
Gûşe gûşe güleşeni yârâna seyrân itdürür (Kavruk, 2001: 86)*

Baharın gelmesinin vermiş olduğu neşe ile gonca, yakasını yırtarak açılır. Gonçayı kaplayan yeşil yapraklar yavaş yavaş yarılr ve gonca, güle dönüşür. Âşık ve perişan olan bülbül de yine baharın verdiği neşe ile sarhoşların nara atmaları gibi bağırıp çağırmakta, çılgınlar gibi ötmektedir. Bahar; estirdiği tatlı rüzgârlar ile de gönülleri okşamakta, gönüller rüzgârların havasına kapılarak aşka düşmektedir. Gönülünü aşka kaptıranlar da ister istemez aşk mekânı olan gülistâna gitmek isteyecektir. Zaman aşk zamanı, gönüller aşka müsait, esen rüzgârlar da gönülleri aşka düşürür nitelikte olunca geriye bu aşkı yaşayacak bir mekân kalmaktadır. Bu mekân da goncaların güle dönüştüğü, bülbüllerin ötüştüğü gülistândan başka bir yer olmayacaktır. Gülistânda bülbüller öttükçe gül fidanları da esen sabâ rüzgârının lütfu sayesinde raks etmektedir. Bülbülün nağmeleri ile aşka gelip kendini kaybeden gül, sabânın yardımı ile nazlı bir şekilde sallanmaya başlar.

Baharın getirdiği yeni atmosferin çok güçlü tesirleri vardır. Bütün gönülleri derinden etkilemektedir. Bu tesir zâhidi bile harabâta götürecektir kadar güçlü görünmektedir. Hatta bu havaların yarattığı tesir, zâhidi harabâta götürmekten öte ona kendi zühd binasını viran ederek harabâta çevirecek ve zâhidi bir nevi canlı harabât edecek kadar güçlüdür.

Bulutlar sağanak sağanak yağmur boşaltmaktadır. Bu yağmurlar dere ve vadi yataklarına sığmayarak onların taşmasına sebep olmaktadır. Tabiatta meydana gelen değişiklikler ve âlemin her yerinden âdeta fişkırarak coşku, baharın şâhı olan gülün nazlı nazlı uyumasına da izin vermeyecektir. Gül mecburen uykusundan uyanacaktır. Gülün uyanmasının en önemli sebebi, bülbüllerin feryat ederek adalet istemeleridir. Bu durumda gülün yapması gereken mahkeme kurarak zulme uğrayan bülbüllere haklarını vermek olacaktır. Yağmurun sağanak halinde yağıp vadilerden taşması, bülbüllerin çılgınlar gibi ötmesi, güllerin açılması baharın başlarıdır. Bahar yeni geldiği için ister istemez her şeyde bir heyecan ve coşku hâkimdir. Bu coşku ile âlem bir karışıklık içine düşmüştür. Ancak ilerleyen günlerde her şey yerli yerine oturacak ve âlem sükûnete kavuşacaktır. İlerleyen günlerde artık güller açılmıştır. Bülbüller haklarını aldıkları için deli gibi bağırıp çağırmak yerine sakin sakin ötmektedir. Yağmurlar azaldığı için akarsular yavaş ve sakin bir şekilde akmaktadır. İnsana düşen bu güzelliklerin tadını çıkarmaktır. Bütün bu güzelliklerin tadı ancak sevgili ile çıkar. Şâir de gülzâr boyunca akan suyun üzerinde sevgili ile seyrana çıktığını anlatarak şiirine son vermektedir.

Şiirin geneline hâkim olan duygu coşku ve heyecandır. Baharın yeni yeni gelmesi ile âlemdaki her şey değişmeye başlamıştır. Bu da büyük bir hengâme ve hercümerci beraberinde getirmiştir. Meydana gelen değişikliklere büyük bir coşku hâkimdir. Goncanın çâk-ı giribân etmesi, bülbülün feryadı, gönülleri aşka düşürürcesine esen rüzgâr, gül fidanının salınması, sağanak halinde yağıp akarsuları taşıran yağmur bu coşkunun şiir boyunca devam eden yansımalarıdır. Âleme hâkim olan bu aşk havası ve coşku zâhidi bile yoldan çıkararak ona inanç ve alışkanlıklarını terk ettirecek kadar kuvvetli ve tesirlidir. Bunca coşku ve hengâmeden sonra son beyitte bir huzur ve dinginlik göze çarpar. Artık güller açmış, bülbüllerin davası görülmüş, yağmurlar azaldığı için akarsuların taşkınlığı bitmiş; kısacası âlem en güzel ve en keyif verici hale gelmiştir. Bu bakımdan şiirde anlatılanların sırası genel olarak baharın ilerlemesi ile paralellik göstermektedir.

1.5. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (G. 94)

*Gamze-i dil-ber ki çeşm-i mestine nâz öğredür
Sanki bir sayyâd-ı mâhirdür ki şeh-bâz öğredür
Gonce tıflı bülbülün feryâdına gülse nola
Dâye-i ebr-i bahârî anı tannâz öğredür
Mutrib-ı bezm-i bahârî gülden idüp dâ'ire
Andelîbe her seher her şeb ser-âgâz öğredür
İtdürür 'aşkun dile zülfünle ebrûnı hayâl
Pehlevândur kim terâzû ile cân-bâz öğredür
Câna te'sîr itdi Yahyâ ol cevânun nagmesi
Korkarın kim anı bir nâ-sâz nâ-sâz öğredür (Kavruk, 2001: 118)*

Dilberin yanağındaki gamzesi mahmurlaşmış olan gözüne hangi edayla naz yapacağını öğretir. Bu haliyle gamze elindeki şahini av için eğiten usta bir avcıya benzemektedir. Gamze naz konusunda o kadar ustadır ki göz bile nazı ondan öğrenmektedir. Çünkü göz; uyuma, uykudan uyanma, ağlama, sarhoşluk vb. durumlarda değişebilir ancak gamze hiçbir zaman değişmeyerek nazlı ve işveli durumunu korur.

Henüz bir çocuk gibi küçük ve olgunlaşmamış olan gonca, bülbülün bunca feryadını işittiği halde ona “gül”memektedir yani güle dönüşmemektedir. Zira bahar yeni gelmiştir ve goncalar henüz açmamıştır. Ancak bülbül büyük bir heyecanla goncanın açmasını beklemektedir. Gonca ise bülbülün aşkına itina etmemekte ve onunla alay etmektedir. Bu durum, bahar yağmurları ile ilintilidir. Çiçeklerin büyüyüp gelişmeleri için bahar yağmurları âb-ı hayât hükmündedir. Bahar yağmurları henüz tam yağmadığı için goncanın açma macerası tamamlanamamıştır. Şâir, bulutların goncayı bu şekilde eğittiklerini ve onların eğitiminden geçen goncanın bülbülü önemsemediğini belirtmektedir. Bahar meclislerinin mutribi de bülbülü sabah akşam eğiterek ona ders vermektedir. Bu şekilde bülbül mutribden ders alarak güzel güzel ötmekte ve âşığın gönlünü mest etmektedir.

Aşk, daima sevgilinin zülfü ile kaşlarının hayalini âşıkın gönlüne getirir. Güçlü bir pehlivan olan aşk, âşıkı yani bülbüle sevgilinin yoluna canını verme sanatını öğretir. Bülbül de zaten maşûkun yani gülün hayaliyle çok farklı bir şekilde ötmektedir. Bülbülün kalbe işleyen bu ötüşü onun bahar mutribinden dersini iyi aldığını gösterir.

Şiirde baharın gelmesi aşk ile özdeşleştirilmiştir. Bu aşk, gül ile bülbül arasındaki ilişki üzerinden anlatılmaya çalışılmaktadır. Bahar, bülbül kalbe tesir eden farklı nağmeler öğretir. Ancak gonca

bülbülün aşkına itina etmez çünkü dadısı olan bahar bulutları ona âşıkları hafife almayı öğretmektedir. Şiirde dikkat çeken hususlardan biri, baharla birlikte tabii bir şekilde gelişen olayların belli eğitimsel süreçler şeklinde tasvir edilerek tabiatta var olan düzenin nedenselliğinin vurgulanmış olmasıdır.

1.6. Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün (G. 335)

*Hünkâra lâyık eyledi bâg u gülistânı yine
Hizmetlerin itdi edâ nev-rûz-ı sultânî yine
Gülşende her reh gûyiyâ bir çârsû-yı miskdür
Her cânibinde goncenün açıldı dükkânı yine
Bî-minnet-i sâkî olup gülşende câm-ı gülle mest
Bî-târ-ı mutrib dinledük bülbül den elhânı yine
Germiyyet-i bezm-i güle itmez tahammül gonceler
Seyr eylenüz dâmâne dek çâk-i girîbânı yine
Seyr it nice cân-bahş eser Yahyâ nesîm-i nev-bahâr
Tahrîk ider bir gûşeye ilişe yârânı yine (Kavruk, 2001: 360)*

Nevrûz, baharın gelmesi ile alakalı olarak bütün vazifelerini yerine getirmiştir. Nevrûzla birlikte değişen âlem artık baharın gelmesine hazırdır. Gülşende teker teker açan çiçekler misk kokularını etrafa yaymaktadır. Bu güzel kokular sayesinde gülşen, attarlar çarşısını çağrıştırmaktadır. Goncanın etrafındaki her bir çiçek, etrafa yaydığı bu güzel kokular ile goncanın açılarak baharı taçlandırmasını beklemektedir.

Gülün açması ile baharın güzelliği zirveye ulaşmıştır. Açan gülün sunmuş olduğu bu güzellik görenleri, sâkî ve onun meyine gerek duymadan sarhoş etmeye yetmektedir. Aynı şekilde güzel güzel ötmeye başlayan bülbülün nağmeleri de mutribe ihtiyaç bırakmamaktadır.

Havaların ısınması ile güller açılmaktadır. Zira havalar bu kadar ısınınca goncalar da bu sığağa daha fazla tahammül edemeyerek üzerlerinde ne var yok ise çıkarıp atarlar. Artık bahar günleri iyice kendini hissettirmekte, ısınan havalarla goncalar birbiri ardınca açmaktadır. Bunlara ilaveten ılık ılık esen bahar rüzgârı da kış boyunca ölü gibi donuklaşan gönülleri canlandırmakta, âşıkı sevgili ile gözlerden uzak yerlerde buluşup görüşmeye meylettirmektedir.

Şiirde baharın gelmesi ile âlem tabiri caizse padişâhlara layık bir hal almıştır. Her şeyde bir düzen her yerde bir intizam hâkimdir. Baharın gelmesi, âleme güzellik ve sükûnet bahşetmiştir. Bu güzellik ve sükûneti bozacak hiçbir şeye rastlanmamaktadır. Herkes üzerine düşen vazifesini yerine getirmektedir; bu sebeple herkes halinden gayet memnundur. Esen nesim, ısınan hava, her tarafa yayılan misk kokular, açan gül, öten bülbül insanı coşturarak içindeki aşkı canlandırmaktadır.

1.7. Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (G. 380)

*'Âlemi tâzeledi yine bahâr-ı tâze
Fasl-ı güldür bulagör sen dahı yâr-i tâze
Bülbül-i gülşen-i 'ayş u tarab u 'işretdür
Dil-ber-i hoş-nefes-i nagme-güzâr-ı tâze
Eski peymânlarını şâhum unuttun gitdün
İdelüm bâri yine kavlı ü karâr-ı tâze*

*Gam-ı dîrîne nedür bâde olunca dîrîn
Sâki-i bezmde bir lâle-'izâr-ı tâze
Hep görenler didi bu tarz-ı nevi ey Yahyâ
Ma'rifet nahli virüpdür yine bâr-ı tâze* (Kavruk, 2001: 406)

Yeniden gelen ilkbahar ile âlem yıpranmış ve pörsümüştü halinden sıyrılarak yeni, taze ve canlı bir görünüm almaktadır. Baharla birlikte meydana gelen değişikliklerin belki de en önemlisi güllerin açmasıdır. Öyle ki bahar güllerle özdeşleşmiştir hatta bahar için gül mevsimi dense yeridir. Âlemin ve insanın yenilenip gençleştiği bu mevsimde aşkların da tazelenmesi gerekir. Bu sebeple yeni bir aşk yaşamak için de yeni ve genç bir sevgili bulmak gerekir.

Güzel sesli bülbüller gülşende kurulacak olan eğlence ve işret meclislerine gönül alan nağmeleri ile neşe katarlar. Çünkü bülbüller ve tatlı nağmeleri, eğlence meclislerinin olmazsa olmazıdır.

Baharın, ölmüş ve solmuş olan her şeyi yeniden canlandırdığından söz eden şâir sevgilisine, verdiği sözleri unutmamış olmasından dolayı sitem etmektedir. Hazan ve kış, tabiatı soldurup öldürdüğü gibi gönüllerde de aşk ve aşka dair ne varsa hepsini söndürmüştür. Bu sebeple sevgili bu süre zarfında, geçen baharda verdiği sözleri unutarak onlara uygun davranmamıştır. Bahar gelip âlem yeniden canlandığına göre, aşk ve muhabbeti de yeniden canlandırmak gerekir. Bahar zaten aşk mevsimidir. Bu sebeple şâir baharın bu özelliğini göz önünde bulundurarak sevgiliye aşklarını yeniden canlandırmayı ve tekrar sözleşmeyi teklif etmektedir.

Yıllanmış olan bâde insana bütün dertlerini unutturur. Dertler ne kadar ağır ve yılların geçmesi ile unutulmamış olsa da bâdenin yıllanmışlığı o dertleri unutturmaya yeter. Hele de bu bâdenin sâkisi lâle yanaklı bir güzel olunca insanda dert ve kederden eser kalmaz. Baharın, tabiatı ve insanın derunî âleminde meydana getirdiği bu değişiklikleri gören herkes aynı kanaate varır. Gören göz ve idrak eden kalpler için bu durum marifet ağacının yeni meyveler vermesine yani insanın marifetinin artmasına ve olgunlaşmasına yol açacaktır.

Şiirin genelinde baharın tazeliğine ve yenileyici özelliğine vurgu yapılmaktadır. Âlem, yâr, işret, bülbülün nağmeleri, yâr ile verilen karşılıklı sözler, bezm, al yanaklılar, tarz, marifet ağacının meyvesi, bahar ile tazelenen veya tazelenmesi gerekenlerdir. Bütün bu yeniler içinde iki tane eski dikkati çekmektedir. Birisi gam-ı dîrîne olan aşk ve bir diğeri bunun dermanı olan bâde-i dîrînedir. Zamanın geçmesi ve her şeyin tazelenip yenilenmesi bu ikisinin daha da eskimesine sebep olmaktadır. Bu ikisi eskidikçe de olgunlaşan insanın marifeti artmaktadır. Bahar sadece tabiatı yenileyip canlandırmakla kalmaz, insanların duygu dünyasını da yeniler.

1.8. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (G.384)

*Nergis ü lâle çemen sahnına geldi câm ile
Sâkiyâ câmı pür eyle bâde-i gülfâm ile
Bâga şefkatlü bahârı şöyle ziyet virdi kim
Gülşene azm it dilâ bir gözleri bâdâm ile
Ol dem irmişdür ki bir hoş bezm bünyâd eyleyüp
Vireler ziyet serây-ı ayşâ yer yer câm ile
Mevc urur sanman çemen sayyâd-ı bâd-ı nev-bahâr
Subh-dem ayş u safâ murgını avlar dâm ile* (Kavruk, 2001: 410)

Çemende, çiçek kısımları kadehi çağrıştıran nergis ve lâle açmıştır. Ancak henüz gül açmamıştır. Gülün de açması hasretle beklenmektedir. Gülün yokluğunu telafi etmek için gül renkli meyden istifade edilebilir. Yine de bahar, tabiatı süsleyerek kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştır. Baharla birlikte tabiat gibi yeniden canlanan gönül de, badem gözlü sevgili ile gülşende seyrana çıkmak istemektedir. Zira gülşende meclis kurup eğlenmenin tam zamanıdır. Bütün şartlar buna oldukça elverişlidir. İlkbahar rüzgârı sabahları çemende eserek bir avcı gibi eğlence ve mutluluk kuşunu avlar. Sabah vakitlerinde esen rüzgâr çemene mutluluk ve işret havasını taşır.

Şiirde iki defa kullanılan “ziynet vir-” ibaresi baharın âlemi süslediğini ifade etmektedir. Bahar ile ayş u nûş, işret ve eğlence zamanının gelmiş olduğu şiirin genelinde anlatılan husustur. Âlem, tabii olarak bu işret meclisini hazırlamıştır. Nergis ve lâleler baharın getirmiş olduğu tabii birer kadeh durumundadır. Çemen ise meclisin kurulacağı bir bina durumunu almıştır. Sabah esen ilkbahar rüzgârları da aynı şekilde safa ve işret havasını getirmektedir.

1.9. Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (G.391)

*Hayât-ı tâze buldı yine 'âlem nev-bahâr oldı
Güzellendi çemen bir lâle-hadd ü gül-izâr oldı
Gehî eyler tebessüm bülbüle gâhî ider hande
Çemende gonca bir mahbûb-ı şûh-ı şivekâr oldı
İnen üstüne düşme 'andelibâ münharîf itme
Ki şöyle nâzûk oldı nahl-i gül kim bergi bâr oldı
Bu nakş-ı hûbı bülbül gördi âheng-i nevâ itdi
Bu tarz-ı tâzeyi seyr itdi cûlar bî-karâr oldı
Kenâr-ı cûdaki her seddi söyletsen eger Yahyâ
Zebân-ı hâl ile dir mevsim-i seyr-i kenâr oldı (Kavruk, 2001: 406)*

Baharın gelmesi; hazan ve kış ile ölmüş olan âlemin yeniden hayat bulmasını sağladı, âlem canlandı. Yeşeren çemen özellikle de lâle gibi kırmızı çiçeklerin açması ile kırmızı yanaklı bir güzele benzedi. Gonca da baharın gelişi ile kendini göstermeye başladı. Yavaş yavaş açan gonca, bülbülü kendine cezbetmeye başladı, çemenin en edâli ve işveli sevgilisi halini aldı. Gül fidanları her ne kadar yapraklarını açmışlarsa da bahar yeni geldiği için hâlâ oldukça nazik ve kırılğanlar. Bu yüzden bülbülün gül fidanının dallarına konmaması gerekir. Ancak gül fidanının bu nazik ve çekici duruşları akarsuları bile mest edip kendinden geçirmektedir. Akarsu kenarlarındaki setler bile mevsim değişikliği ile tabiatta meydana gelen güzellikleri hâl dili ile anlatmaktadırlar.

Şiirin genelindeki bahar tasvirine bir letafet ve mülayimlik hâkimdir. Baharın gelmesi ile tabiatta yaşanan coşkulu ve gürültülü dönüşüm ve canlanma bu şiirde yoktur. Havaların durumundan akan sulara, açan çiçeklerden öten bülbüle kadar her şey gayet sakin, dingin ve latiftir. Tabiattaki bu sükûnet her şeye sükûnet bahşetmektedir.

1.10. Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (G. 442)

*Açıldı gül hezâr yine zâra başladı
Erbâb-ı 'ayş geşt-i çemen-zâra başladı
Her 'andelib bir güle itdi nice niyâz
Her mübtelâ bir âfete yalvara başladı*

*Cânlandı her nihâl salındı sabâyile
Her nahl-i tâze nâz ile reftâra başladı
Hançer takındı yanına gül yine hârdan
Benzer ki 'andelîb ile peygâra başladı
Yahyâ bahâr geldi figân itdi 'andelîb
Şeydâlığa yine dil-i âvâre başladı* (Kavruk, 2001: 469)

Baharın gelmesi ile açılan binlerce gül için binlerce bülbül ağlayıp inlemeye, feryat ü figân etmeye başladı. Açan güller gözler için, öten bülbüller kulaklar için bunca güzelliği sergilemeye başlayınca iştret ve eğlence düşkünü kimselere de doğal olarak çemen-zâr yolu açılmış demektir. Bahar ile birlikte bülbüllerin her biri, âşığı olduğu güle yaklaşarak ona niyaz edip yalvarmaya başladı. Çünkü bülbüller güllerin aşkından hastalıklara müptela olmuşlardır. Her biri kendi sevgilisine yaklaşıp aşkını ispatlayarak onları ikna etmeye çalışmaktadır.

Esen sabâ rüzgârı ile fidanlar canlanmaya, rüzgârın getirdiği bu hayat ile canlanan fidanlar yine rüzgârın etkisi ile nazlı nazlı sallanmaya başladı. Gül, kendisi için bu kadar feryat eden bülbüle yüz vermemekle kalmamış bir de onunla savaşmak için dikenden hançerlerini kuşanmış durumdadır. Baharın gelmesi ile umuda kapılan zavallı bülbül ise gülün bu hamlesini görünce daha fazla figân edip kendini mecnunluğa vurmuştur.

Şiirde aşk mevsimi olan bahar, âşıklar için çile ve eziyete dönüşmüştür. Bahar, sevgililerin bütün güzelliklerini sergilemekle beraber âşıklarına yüz vermedikleri, onları horlayıp kendilerinden uzak tuttukları böylece dertlere müptela ettikleri bir mevsim hüviyeti kazanmıştır. Bahar maşûkun âşıkı cevri u cefa mevsimidir. Âşıkların yalvarmasına karşılık sevgililer onlara yüz vermemekle kalmaz bir de onlara kuşandıkları hançerlerle saldırırlar.

2. BAHÂRİYELERDE BAHARLA İLGİLİ UNSURLAR

2.1. Baharın Gelişi

Bahariyelerde genellikle ilk beyitlerde baharın geldiğinin müjdesi verilmek suretiyle konuya giriş yapılmaktadır. Baharın gelişi şiirlerde farklı açılardan ele alınmıştır.

Baharın gelişi, gök cisimlerinin hareketleriyle bağlantılı olarak evrenin tabii düzeni içinde ifade edilebilmektedir. Felek içinde dönen dünya ve altın bir kadeh gibi olan güneş, gereken zamanda uygun konumu alarak baharın gelişini sağlar.

Sâgar-ı zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi (Kaside/1a)

Bahariyelerde, gelen baharın her şeyi yenileyip tazelenmesinden bahsedilmiştir. Bahar ile tazelenip yenilenme arasında ilişki kurulmuş ve bu ilişki şiirlerin geneline yansımıştır. Bahar gelince âlem tazelenerek yeni bir hayat bulur, çemen yemyeşil olur. Yeşile boyanan çemende açan kırmızı gül ve lâleler oldukça güzel ve dikkat çekici bir manzara meydana getirir. Çemen bu haliyle al yanaklı bir güzeli andırır.

'Âlemi tâzeledi yine bahâr-ı tâze (G.380/1a)
Hayât-ı tâze buldı yine 'âlem nev-bahâr oldı
Güzellendi çemen bir lâle-hadd ü gül-izâr oldı (G.391/1)

Baharın gelişi, dünyaya ve üzerindekiyle verdiği coşku ile ilişkilendirilmiştir. Bahar beraberinde öyle bir coşku getirir ki gonca üstünü başını parçalar, perişan bülbül sarhoşların nara atması gibi bağırıp çağırır.

*Gonçeye ol neşve kim çâk-ı girîbân itdürür
Bülbül-i şûrîdeye feryâd-ı mestân itdürür* (G.62/1)

Baharın gelmesi, divan kurularak bülbülün hakkının, dikenden alınacağı zaman olarak aktarılmaktadır. Bülbülün dikenden yana çektiği onca cevr ü cefanın hesabının sorulması için gül mahkeme kurar.

*Demdür ki hârdan alına dâd-ı 'andelîb
Dîvân-ı gülde dinlene feryâd-ı 'andelîb* (G.17/1)

İkinci bahariyede ise baharın gelişi ile ilgili olarak genelden farklı bir tavır takınılmıştır. Bahar kendisinden beklenileni getirmemiştir. Her ne kadar bahar geldi diye insanlar sevinse de bahar kışın soğuşunu savamamıştır. Hal böyle olunca âlemin yeşillenip tazelenmesi gecikmiştir. Otlar şöyle dursun koskoca ağaçlar dahi bu soğuk karşısına acze düşerek yapraklarını açamamıştır.

*Gör 'âlemün burûdetini geldi nev-bahâr
Koynundan ellerini çıkarmaz dahi çenâr* (G.50/1)

Baharın sadık bir hizmetkârı olan nevrüz görevini hakkıyla yerine getirmektedir. Bahardan önce gelerek âlemi padişâh olan baharın gelişi için hazırlanmaktadır. Böylece dünyaya baharın gelişi için tüm hazırlıklar tamamlanır ve bahar teşrif eder.

*Hünkâra lâyıık eyledi bâg u gülistânı yine
Hizmetlerin itdi edâ nev-rûz-ı sultânî yine* (G.335/1)

Baharın gelişi ile işret meclislerinin kurulması, eğlencelerin başlaması ilişkilendirilmiştir. Çünkü bahar eğlence ve işret mevsimidir. İşret ve eğlence ehli kimseler soğuk ve uzun kış günleri boyunca dört gözle baharın gelmesini beklemişlerdir. Bahar gelince de bu fırsatı değerlendirerek işret meclislerini kurmaya başlamışlardır. Açan çiçekler bu eğlence meclislerinin bâde dolu kadehleri olarak düşünülmüştür.

*Nergis ü lâle çemen sahnına geldi câm ile
Sâkiyâ câmı pür eyle bâde-i gülfâm ile* (G.384/1)
*Açıldı gül hezâr yine zâra başladı
Erbâb-ı 'ayş geşt-i çemenzâra başladı* (G.442/1)

2.2. Yeniden Canlanma

Şiirlerde baharın gelmesi ile âlemin yeniden canlandığı anlatılmaktadır. Âlemin tazelenip yenilenmesi ile ilgili hususlara bir üst başlıkta değinildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Burada, bu yenilenmenin sebebi ve sonucu durumunda olan hususlar ele alınacaktır. Bahar gelince âlemin yenilenip canlanmasına sebep olan unsurlar rüzgâr ve yağmur iken, baharın gelmiş olmasının en somut neticesi gülün açılması ve bülbülün yeniden güçlü bir şekilde ötmeye başlamasıdır.

2.2.1. Bulut ve Yağmur

Bahar ile âlemin yeniden canlanmasının en önemli sebebi, bahar bulutlarından dökülen yağmurlardır. Bu yağmurlar, bütün bir tabiat için can suyu hükmündedir. Aynı zamanda karların erimesini de sağlayarak kar soğuşunu uzaklaştırıp havaların ısınmasına yardımcı olmaktadır.

“Bahar aynı zamanda rahmet mevsimidir. Yağmurlar bolluk ve bereket getirir. Bulutlar (ebr-i bahar) tabiatı canlandırmak için yağmur indirir, her taraftan seller akar. Havaların ısınmasıyla karlar erir, ırmakların suyu coşkun ve bulanık olur. Bu sebeple ebr-i bahar kelimesi aşğın durmadan akan kanlı gözyaşları manasında da kullanılır” (Kurnaz, 1991: 468).

Bahariyelerde bahar yağmurlarının, canlıların maddî gelişimlerinin yanı sıra ruhî ve ahlakî yapıları üzerinde de meydana getirdikleri etkiden söz edilmektedir. Goncanın açılarak temiz ve iffetli bir güle dönüşmesi, onu bir dadı gibi terbiye edip besleyen bahar yağmurunun sayesinde. Aynı şekilde yağmur, goncanın alay edici kişiliği üzerinde de etkilidir. Gonca, bülbül ile alay etmeyi ondan öğrenir.

*Gonce tıflın şöyle itdi terbiyet ebr-i bahâr
Gül gibi bir nâzenîn-i pâk-dâmân eyledi (Kaside/3)
Gonce tıflı bülbülün feryâdına gülse nola
Dâye-i ebr-i bahârî anı tannâz öğredür (G.94/2)*

Yağan yağmurlar, âlemin canlanmasının olduğu kadar coşkunun da sebebidir. Yağmurlarla birlikte meydana gelen gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlar ile akarsu yataklarına sığmayıp taşan sular bu coşkunun göstergesidir.

*Şol kadar oldı müsâ'id cûya ebr-i nev-bahâr
Kendi hâlinde komaz elbette tугyân itdürür (G.62/5)*

2.2.2. Rüzgâr

Âlemde canlanmayı sağlayan bir diğer önemli etken rüzgârdır. Rüzgâr da yağmur gibi, bahar gelince âlemi canlandırmak için elinden geleni yapmaktadır. Bahariyelerde hafif, tatlı, ılık veya serin esen rüzgârdan söz edilir. Hafif hafif esen bu rüzgârlar havaları ılımanlaştırarak uykuda olan tabiatın uyanmasına yardımcı olur. Ayrıca bitkilerin ve özellikle de çiçeklerin tozlaşmasını sağlayarak nesillerinin devamını sağlamaktadır.

*Bir zamân ile söyündürmişdi yine rûzgâr
Nergisün zerrîn çerâgını fûrûzân eyledi (Kaside/11)*

Çiçeklerin ürettiği misk kokuları her tarafa yayma işini de yine rüzgâr üstlenir. Baharla birlikte açan türlü türlü çiçeklerin kokusu rüzgâr sayesinde bütün âleme yayılmaktadır. Bu da dünyanın misk ü amber gibi güzel kokmasını sağlamaktadır.

*Yaydı bûy-ı sünbülü gülzâra bâd-ı nev-bahâr
Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi (Kaside/6)*

Bülbülün nağmeleriyle içinde coşku ve heyecan uyanan ağaçlar, özellikle de gül fidanı oynamak istemektedir. Ancak kendiliğinden hareket etmekten mahrum olan bu güzellerin yardımına da rüzgâr koşmaktadır. Rüzgâr bir şekilde onların ellerinden tutarak nazlı nazlı salınmalarını sağlar. Tatlı ve gönül alıcı bir şekilde sallanan ağaçlar bunu rüzgâra borçludurlar.

*Nagmeler itdükçe bülbül gül nihâli salınur
Lutfını ana sabâ gûyâ ki izân itdürür* (G.62/3)

Rüzgârın çıkardığı ahenkli ezgi goncanın mutlu olup açılmasını sağlar. Bu durumda gülün hasreti ile mutsuz bir bekleyiş içinde olan bülbülün de gönül goncası açılacak ve sevgilisine kavuştuğu için mutlu olacaktır.

*Gül hurrem oldı nagme-i bâd-ı bahâr ile
Açıldı gonca-i dil-i nâ-şâd-ı andelîb* (G.17/2)

2.2.3. Gülün Açılması

Âlemin yeniden canlanmasıyla ilgili olarak değinilen konuların başında goncanın açılarak güle dönüşmesi gelmektedir. Baharın gelerek âlemi canlandırdığının en bariz nişanesi açılan kırmızı güllerdir.

Goncanın yaprakları arasındaki yarıklardan kendisine ne kadar değer verildiğini ve ne kadar yüce bir mevkide olduğunu gören gül kendini gösterir.

*Gül şikâf-ı gonceden itdi nihânî bir nigâh
Şevket ü câhın görüp kendin nümâyân eyledi* (Kaside/4)

Bahar, büyük bir neşe ve coşkuyu kendisiyle beraber getirir. Bu neşe ve coşku bütün âlemi kaplar. Kendisini baharın getirdiği bu sevinç seline kaptıran gonca da kendinden geçer ve yakasını yırtarak neşe ve coşkusunu açığa çıkarır.

Goncaya ol neşve kim çâk-ı girîbân itdürür (G.62/1a)

Aşağıdaki beyitte de gülün açılması, ısınan havaların bir neticesi olarak gösterilmiştir. Havalanın ısınmasıyla bütün güller açılmış ve meclis kurmaya başlamışlardır.

*Germiyyet-i bezm-i güle itmez tahammül gonceler
Seyr eylenüz dâmâne dek çâk-ı girîbânı yine* (G.335/4)

Bahar günlerinin ilerlemesi ile tabiattaki değişiklikler kendisini daha fazla göstermektedir. Bütün tabiat yeşile bürünerek zümrüdî bir güzelliğe sahip olmuştur. Bu güzelliği tamamlayacak en önemli husus da padişâh olan gülün artık saltanat tahtına geçmesidir.

Taht-ı zümürrüdümine geçdükte şâh-ı gül (G.50/5)

Gülzarın padişâhı olan gülün adaleti hâkim kılması gerekir. Bu sebeple güzel uykusunu bölerek ülkesinin işleri ile ilgilenmelidir.

Hâb-ı nâz olur mı dâ'im vakt olur şâh-ı güle (G.62/6)

2.2.4. Bülbül

Gül ve gonca ile yan yana değinilen bir diğer canlanma sembolü bülbüldür. Bülbülün avazı âlemi doldurmaktadır. Bu da uzun bir ölüm uykusunda olan âlemin yeniden canlandığının göstergesidir. Bülbül zevk u sefanın peşindedir ve âleme neşe saçmaktadır. Bu konuda o, avın peşinde giden bir şahin gibi güçlü ve kararlıdır.

*Her biri itmekdedür şevk ü safâ mürgin şikâr
Bülbülân-ı bâg kâr-ı şâh-bâzân eyledi* (Kaside/9)

Yeni doğan bülbül yavruları da yine bu canlanışı ifade ederler. Bülbüller dünyaya yeni gelen yavrularına da güzel güzel ötmeyi öğretirler. Yuvalarını âdeta bir mektebe çeviren bülbüllerin sesleri yavrularının seslerine karışarak âlemi doldurur.

*Aşiyânını debistân itdi bülbül bâgda
Beççeler etfâlına ta'lim-i elhân eyledi* (Kaside/10)

Bülbül, nağmelerinin güzelliği kadar eğlence ve işrete düşkünlüğüyle de dikkat çeker. Bülbül, bu meclislerin güzel sesli mutribidir. Sarhoşlar gibi devamlı nara atıp bağırır.

*Bülbül-i gülşen-i 'ayş u tarab u 'işretdür
Dil-ber-i hoş-nefes-i nagme-güzâr-ı tâze* (G.380/2)
Bülbül-i şûrîdeye feryâd-ı mestân itdürür (G.62/1b)

Bülbülün ötmesinin bir diğer sebebi olarak, dikenin zulmüne uğramış olması zikredilmektedir. Diken hem bülbülün sevgilisine kavuşmasına engel olmakta hem de onu yaralamaktadır. Hatta gülün kendisi dikenini bir hançer gibi kuşanarak bülbüle savaş açmıştır. Bu yüzden bülbül durmadan feryat figân etmektedir. Bu feryatlar neticesinde mahkeme kurularak adalet sağlanmaya çalışılır.

Bâgda bülbüllerün feryâdı divân itdürür (G.62/6b)
*Demdür ki hârdan alına dâd-ı 'andelîb
Divân-ı gülde dinlene feryâd-ı 'andelîb* (G.17/1)
Mümkün mi zahm-ı hâr ola mu'tâd-ı 'andelîb (G.17/3b)
*Hançer takındı yanına gül yine hârdan
Benzer ki 'andelîb ile peygâra başladı* (G.442/4)

2.2.5. Tabiatın Güzelleşmesi

Baharın gelmesi ile canlanan tabiatın ne kadar güzelleştiği bahariyelerde vurgulanan önemli bir husustur. Her yer zümrüt gibi yemyeşildir. Bahar bu şekilde âlemi süsler.

Taht-ı zümürüdünine geçdükte şâh-ı gül (G.50/5a)
Bâga şefkatlü bahârı şöyle ziyet viridi kim (G.384/2a)
Güzellendi çemen bir lâle-hadd ü gül-izâr oldı (G.391/1b)

Tabiatın bir zümrüt gibi görünmesinin en önemli sebebi yeşeren ağaçlardır. Yemyeşil dalları ile göğe yükselen ağaçlar minareleri hatırlatmaktadır.

*Himmet-i vâlâ vü baht-ı ercümendi seyr idün
Bîd-i müşî mü'lket-i güzlârda bân eyledi* (Kaside/5)

Sabah vakti eserek güllerin yapraklarını uçuran rüzgâr, gülistânı bütün güzelliğini ve parlaklığını sergileyen bir tavus kuşuna çevirir.

*Gülşeni devr itdi bâd evrâk-ı gülle subh-dem
Şevke geldi sanki bir tâvûs cevân eyledi* (Kaside/2)

Âlemin güzelleşmesi sadece göze ve kulağa hitap etmez. Bu güzellik, insanın bütün duyuları ile çok yakından hissedebileceği bir şekilde tezahür eder. Âlemin güzelleşmesinin bir diğer neticesi etrafa yayılan misk gibi kokulardır. Gülşen bir attarlar çarşısına dönmüştür. Goncalar bu çarşının dükkânları durumundadır. Her taraftan birbirinden güzel kokular yayılmaktadır. Bu kokular insanı kendinden geçirir.

*Gülşende her reh gûyiyâ bir çârsû-yı miskdür
Her cânibinde goncenün açıldı dükkânı yine* (G.335/2)

Çiçekler tabiatın güzel görünmesinde en önemli role sahiptir. Bu çiçekler baharın hediye ettiği mücevherlerdir. Baharın getirdiği bu mücevherler, kıymetli taşlara olan rağbeti oldukça azaltmıştır. Artık herkes taşlar yerine bu çiçeklerle kendisini süslemektedir.

*Şöyle gevher-pâş oldu bâğa sultân-ı bahâr
Lâle câm-ı işretin la'l-i Bedahşân eyledi (Kaside/7)
Lâle vü gül takınur oldu güzeller şimdi hep
La'l ü gevher kıymetin ezhâr erzân eyledi (Kaside/8)*

Açan çiçekler bir kandil gibi geceleri aydınlatmaktadır. Renk renk açan lâle, nergis ve menekşeler padişâhları bile dışarı çıkıp gezmeye zorlar.

*Bir zamân ile söyündürmüşdi yine rûzgâr
Nergisün zerrîn çerâgını fûrûzân eyledi (Kaside/11)
Lâle şem'in vaktidür yaksa benefşe kaplayup
Gülşenün etraf u eknâfin şebistân eyledi (Kaside/12)
Yakdılar meş'allerin nergislerün gülzârda
Var ise şâh-ı cihân meyl-i çerâgân eyledi (Kaside/13)*

Akarsular tabiatın güzel görünmesi noktasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmektedir. Baharın ilerleyen günlerinde havaların mutedil bir hal almasının ardından akarsular da sakin sakin akmaya başlarlar. Bu da insanın bahardan aldığı zevki arttırır.

*Tolanur gülzârun etrafını Yahyâ cûybâr
Gûşe gûşe gülşeni yârâna seyrân itdürür (G.62/7)
Bu tarz-ı tâzeyi seyr itdi cûlar bî-karâr oldu (G.391/4b)
Kenâr-ı cûdaki her seddi söyletsen eger Yahyâ
Zebân-ı hâl ile dir mevsim-i seyr-i kenâr oldu (G.391/5)*

2.3. Bahar ve Sevgili

Şiirlerde bahar, çoğunlukla aşk mevsimi olarak gösterilmektedir. Bu aşk, gül ile bülbül arasında temsilî olarak işlendiği gibi doğrudan sevgiliye atıfta bulunarak da işlenmektedir. Bahar her şeyi yenilediği için yeni bir sevgili bulmak baharın ruhuna daha uygun olacaktır.

*'Âlemi tâzeledi yine bahâr-ı tâze
Fasl-ı güldür bulagör sen dahı yâr-i tâze (G.380/1)*

Bir önceki bahardan sonra gelen hazan ve kış tabiatı soldurup öldürdüğü gibi aşkları da soldurarak ölümün eşğine getirmiştir. Bu sebeple sevgililer arasında vefa unutulmuş, verilen sözlerin hiçbirisi yerine getirilmemiştir. Baharla birlikte eski aşkların canlanması gerekir. Bunun için de sevgili ile önceden verilmiş olan sözlerin yeniden hatırlanması ve buna ilaveten yeni sözlerin verilmesi gerekmektedir.

*Eski peymânlarını şâhum unuttun gitdün
İdelüm bâri yine kavlı ü karâr-ı tâze (G.380/3)*

Ilık ılık esen bahar rüzgârları ile yavaş yavaş akan nehir ve dereler âşıkın içinde sevgili ile gülşende gezme isteğini doğurur.

*Tolanur gülzârun etrafını Yahyâ cûybâr
Gûşe gûşe gülşeni yârâna seyrân itdürür (G.62/7)
Seyr it nice cân-bahş eser Yahyâ nesîm-i nev-bahâr
Tahrîk ider bir gûşeye ilişe yârânı yine (G.335/5)*

Baharın gelmesi ile sevgililer daha da güzelleşmiştir. Her biri farklı bir eda ile cilveler yapmaktadır. Bu durum da zaten aşk ile müptela olan âşıkların dertlerini daha da arttırmaktadır. Âşıkların her biri sevgililerine yalvarmakta, sevgililer de bu durumdan haz almaktadır.

Her mübtelâ bir âfete yalvara başladı (G.442/2b)

Cânlandı her nihâl salındı sabâyile

Her nahl-i tâze nâz ile reftâra başladı (G.442/3)

Sevgililer arasındaki bu durum, gül ile bülbül arasında yaşananlar ile tasvir edilmektedir. Bülbül her vesile ile güle diller döküp yalvarmaktadır; ancak gül onun bu yalvarıp yakarmalarına hançeri andıran dikenleri ile cevap vermektedir.

Her ‘andelîb bir güle itdi nice niyâz (G.442/2a)

Hançer takındı yanına gül yine hârdan

Benzer ki ‘andelîb ile peygâra başladı (G.442/4)

2.4. Baharın İnsan Üzerindeki Etkileri

Şiirlerde baharın gelişinin insan üzerindeki ciddi etkileri göze çarpmaktadır. Baharın gelişinin insan üzerinde meydana getirdiği etkileri aşk, coşku ve eğlence olmak üzere üç grupta toplanabilir.

2.4.1. Aşk

Bahar ile ilgili olarak anlatılanların geneli aşk ile bağlantılıdır. Baharın gelmesi ile meydana gelen her şey aşkı ortaya çıkarmak içindir. Sevgilinin zülüfleri âşığı hayallere daldırır. “Baharda delilerin derdi gibi âşıkların sevdası da artar. Kıvrım kıvrım, çağıl çağıl akan ırmakların ses ve şekil yönünden zinciri hatırlatması bu ilginin kurulmasında rol oynar. Zira bilindiği gibi delileri zincire vururlar” (Kurnaz, 1991:468).

İtdürür ‘aşkun dile zülfünden ebr-i dili hayâl (G.94/4a)

Esen rüzgârlar ve baharın getirdiği canlılık ve tazelik insanın içini okşar, gönülleri aşka meyilli hale getirir.

Dil hevâyî olmada esdikçe bâd-ı nev-bahâr

Bu hevâlar âdeme azm-i gülistân itdürür (G.62/2)

Bâga şefkatlü bahârı şöyle ziyet virdi kim

Gülşene azm it dilâ bir gözleri bâdâm ile (G.384/2)

Baharın canlandırdığı aşk, çoğunlukla gül ile bülbül mazmunları ile temsilî bir şekilde işlenmiştir. Buna göre gonca oldukça cilveli ve işveli bir sevgilidir. Bülbüle bazen gülcükler atarak onu kendinden geçirir. Bu durum onun alaycı mizacından kaynaklanmaktadır. Gül; aslında bülbül ile alay etmekte, onun şaşkınlığıyla eğlenmektedir.

Gül hurrem oldı nagme-i bâd-ı bahâr ile

Açıldı gonce-i dil-i nâ-şâd-ı andelîb (G.17/2)

Gehî eyler tebessüm bülbüle gâhî ider hande

Çemende gonce bir mahbûb-ı şûh-ı şivekâr oldı (G.391/2)

Gül ile bülbül arasında tasvir edilmeye çalışılan aşk daha çok karşılığı olmayan ve hatta bülbülün bizzat gül tarafından mağdur edildiği bir yapıdadır. Gül, bülbül ile alay etmekten hoşlandığı gibi onu hançerlemekte de herhangi bir beis görmemektedir.

2.4.2. Sevinç ve Coşku

Baharın insan üzerindeki diğer etkisinin sevinç ve coşku olduğu görülmektedir. Bu coşku da daha çok tabiatta var olan değişiklikler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Baharın getirdiği coşkunun en büyük yansıması goncanın “çak-ı giribân” etmesidir.

Bülbül oldı mest-i gül çâk-ı giribân eyledi (Kaside/1b)
Gonceye ol neşve kim çâk-ı giribân itdürür
Bülbül-i şûrîdeye feryâd-ı mestân itdürür (G.62/1)
Germiyyet-i bezm-i güle itmez tahammül gonceler
Seyr eylenüz dâmâne dek çâk-ı giribânı yine (G.335/4)

Bu coşku ve neşe, ağaçları da etkisi altına alır. Ağaçların hepsi baharın gelmiş olmasından dolayı neşeli bir şekilde salınmaktadırlar.

Cânlandı her nihâl salındı sabâyile
Her nahl-i tâze nâz ile reftâra başladı (G.442/3)
Himmat-i vâlâ vü baht-ı ercümendi seyr idün
Bîd-i müşgi mülket-i gülzârda bân eyledi (Kaside/5)
Nağmeler itdükçe bülbül gül nihâli salınur
Lutfını ana sabâ gûyâ ki iz ân itdürür (G.62/3)

Baharın getirdiği coşku kimi zaman en üst seviyede kendisini hissettirir. Bu durum deliliğe kadar varmaktadır.

Yahyâ bahâr geldi figân itdi ‘andelîb
Şeydâhga yine dil-i âvâre başladı (G.442/5)

2.4.3. Eğlenmek - Neşelenmek

Baharın insan üzerindeki bir diğer en belirgin etkisi, onu eğlenmeye ve güzelliklerin tadını çıkarmaya teşvik etmesidir. Baharın gelmesi, âlemi tabîi bir işret meclisine çevirdiği için insan zaten bir eğlence meclisinin içindedir.

Ol dem irmişdür ki bir hoş bezm bünyâd eyleyüp
Vireler ziyet serây-ı ayşâ yer yer câm ile (G.384/3)
Mevc urur sanman çemen sayyâd-ı bâd-ı nev-bahâr
Subh-dem ayş u safâ murgını avlar dâm ile (G.384/4)

Bülbüller bu meclislerin usta mutribleridirler. En güzel nağmeler onların dillerinden dökülür. Meclisteki eğlenceye eğlence katarlar.

Bülbül-i gülşen-i ‘ayş u tarab u ‘işretdür
Dil-ber-i hoş-nefes-i nagme-güzâr-ı tâze (G.380/2)
Mutrib-ı bezm-i bahârî gülden idüp dâ’ire
Andelibe her seher her şeb ser-âgâz ögredür (G.94/3)

Bülbül içten ve samimi bir şekilde ötmektedir. Bu sebeple onun bu duygulu nağmeleri dinleyenlerde önemli etkiler yapmaktadır. İnsan bu nağmeleri dinledikçe ruhundaki etkisini hissedebilmektedir.

Câna te’sîr itdi Yahyâ ol cevânun nagmesi
Korkarın kim anı bir nâ-sâz nâ-sâz ögredür (G.94/5)

Güller, lâleler ve diğer çiçekler de bu meclisin sâkîleridir. Yaprakları kırmızı olan kadeh şeklindeki bu çiçekler, renk ve şekil uyumuyla şarap dolu kadehleri andırmaktadır. Güzellikleri ve kokuları da insanı kendinden geçirerek sarhoşluk etkisi meydana getirmektedir.

Lâle câm-ı işretin la'l-i Bedahşân eyledi (Kaside/7b)
Nergis ü lâle çemen sahnına geldi câm ile
Sâkiyâ câmı pür eyle bâde-i gülfâm ile (G.384/1)
Vireler ziyet serây-ı ayşâ yer yer câm ile (G.384/3b)

Çiçeklerdeki bu güzelliklerle kendinden geçen kişinin sâkînin sunacağı meye, bülbülün nağmeleri ile mest olan kişinin de mutribin nağmelerine ihtiyacı kalmayacağı için onlara minneti de olmayacaktır.

Bî-minnet-i sâkî olup gülşende câm-ı gülle mest
Bî-târ mutrib dinledük bülbülden elhânı yine (G.335/3)

Esen rüzgârlar çemendeki otları deniz gibi dalgalandırmaktadır. Ancak rüzgârın esas maksadı bir kuş gibi özgürce oradan oraya giden eğlence ve işreti çemene hâkim kılmaktır.

Mevc urur sanman çemen sayyâd-ı bâd-ı nev-bahâr
Subh-dem ayş u safâ murgını avlar dâm ile (G.384/4)

Tabiatın işret meclisi halini aldığı bir ortamda işret ehlinin boş durması düşünülemez. Bu sebeple işret ehli de bu durumun tadını çıkarmaktadır.

Erbâb-ı 'ayş geşt-i çemenzâra başladı (G.442/1b)

İçilen bâdeler ve düzenlenen eğlence meclisleri bütün sıkıntıları unutturmaktadır. Bâdenin dertleri unutturmadaki etkisi, yillanmışlığı ile orantılıdır. Bâde eski oldukça etkisi de artmaktadır.

Gam-ı dîrîne nedür bâde olunca dîrîn
Sâki-i bezmde bir lâle-'izâr-ı tâze (G.380/4)

Zevk ve eğlenceye düşkünlükle birlikte, rint-zâhit ilişkisinin ve özelliklerinin anlatılması klasik edebiyatta sıkça işlenen konulardandır. Şâir de bu konuya temas ederek baharın getirmiş olduğu coşku ve neşenin ne derece güçlü olduğu zâhit üzerinden anlatmaktadır.

Bir revâcî var harâbâtun ki bir gün korkarın
Zâhid-i şehre bînâ-yı zühdi vîrân itdürür (G.62/4)

Şiirde, baharın insan üzerinde meydana getirdiği coşkunun en yüksek seviyede olduğu hissettirilmeye çalışılmıştır. Bu coşku o kadar güçlüdür ki zâhidi bile yoldan çıkararak ona meyhanenin yolunu tutturabilir.

2.5. Bahar ve Devlet / Adalet

Şiirlerde dikkat çeken bir diğer husus, bahar mazmunları ile devlet ve adalet kavramları arasında ilişki kurulmuş olmasıdır. “Baharda havalar ılımandır. Aynı zamanda geceyle gündüzün eşit olduğu nevrüz da bu mevsim içindedir. Bu münasebetle bahar adil ve itidal ile nitelendirilmiştir. Ayrıca dünyaya ve ahirete aynı değeri veren insanlar arasında eşitliği emreden, özellikle rahmet dini olan Müslümanlığın da sembolüdür. Sevgilinin yüzü ölçülü ve mükemmel güzelliği sebebiyle bahara benzetildiğinden kendisinin de adil bir sultan oluşu söz konusu edilir” (Kurnaz, 1991:468).

Bahar, cülûsu sebebiyle mücevher dağıtan bir padişâha benzetilmiştir. Açan çiçekler baharın dağıttığı mücevherlere benzetilmiştir.

Şöyle gevher-pâş oldu bâğa sultân-ı bahâr (Kaside/7a)

Nevruz bahar sultanının sadık bir hizmetkârı olarak ondan önce gelip gülistân ülkesini onun gelişine hazırlar ve ona layık bir hale getirir.

*Hünkâra lâyıık eyledi bâğ u gülistânı yine
Hizmetlerin itdi edâ nev-rûz-ı sultânî yine (G.335/1)*

Sultan II. Murad'a takdim edilen kasidede sultanın dönemindeki adalet ile bahar arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.

*Hazret-i Sultân-ı Gâzî Hân Murâd ol şâh kim
Nev-bahâr-ı adli dünyâyı gülistân eyledi (Kaside/14)*

Gül, bağ ülkesinin şahıdır. Bülbüller uğradıkları zulüm ve eziyetten dolayı feryat ve figân etmektedirler. Bu durumda adaleti sağlaması gereken gül daha fazla uyuyamaz ve uyanır. Mahkemeyi kurarak adaleti sağlar.

*Hâb-ı nâz olur mı dâ'im vakt olur şâh-ı güle
Bâgda bülbüllerün feryâdı divân itdürür (G.62/6)
Demdür ki hârdan alına dâd-ı 'andelîb
Divân-ı gülde dinlene feryâd-ı 'andelîb (G.17/1)*

Baharın ilerleyen günlerinde bitkilerin yeşermesi ile dünya zümrüt bir tahta benzemektedir. Gül ise bu zümrüt tahta oturan bir şah olarak düşünülmüştür. Yeşiller içinde kırmızı oldukça dikkat çekicidir. Bu sebeple meydana gelen manzara oldukça ilgi çekici olacaktır. Bülbül, bu gönül alıcı manzara karşısında kendini tutamayacak ve feryada başlayacaktır.

*Taht-ı zümürüdînine geçdükte şâh-ı gül
Yahyâ işidesin nice feryâd ider hezâr (G.50/5)*

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Şeyhülislam Yahya Efendi'nin divanında yer alan ve bahariye türüne örnek oluşturan 10 şiiri, türün özelliklerine göre incelenip değerlendirilmiştir. Bahariye türüne ait özelliklerin şâir tarafından ne şekilde konu edildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Şâir, genellikle baharın gelişini farklı şekillerde ele alarak şiirlerine giriş yapmaktadır. Her bahariyede baharla ilgili farklı birkaç hususa değinilmekle beraber, her bir şiirin genel olarak işlenen konu ve duygu itibarıyla bütünlük ve tutarlılığının olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, incelediğimiz ilk bahariyede bahar ile ilgili bütün unsurların tabii gelişim ve sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alındığı göze çarpmaktadır. Aynı şekilde diğer bahariyeler de sırasıyla tazelik ve yenilenme, baharın getirmiş olduğu coşku, bülbülün yaşadıkları, bahar gelmiş olmasına rağmen ısınmayan havalar, baharın sunmuş olduğu eğlence ve işret havası, bahar ile aşk ve sevgili konuları bağlamında kendi içlerinde bir bütünlük arz etmektedir.

Gül, gonca ve bülbül mazmunları hemen hemen bütün bahariyelerde kullanılmıştır. Bu da klasik şiirde ve şâirin dünyasında bu mazmunların bahar ile ne derece bütünleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Gonca daha çok bülbülle alay edip aşkına itina etmeyen, baharın gelmesi ile çâk-ı giriban eden umarsız bir sevgili; bülbül işret âlemlerinin güzel sesli mutribi, özellikle dikenin zulümlerinden

dolayı feryat ederek adalet isteyen mazlum bir âşık; gül ise çemen ülkesinin şahı, adaleti sağlamaktan sorumlu olan hünkâridir.

Şiirlerde en fazla bahsi geçen mekânlar çemen, gülzâr, gülistân, gülşen ve bağdır. Bu mekânlar baharın geldiğinin bütün ayrıntılarıyla gözlemlenebildiği yerlerdir. Buralar açan çiçeklerden dolayı gece kandillerle aydınlanan yatak odalarını andırmaktadır. Yine buralar açan çiçeklerin yaydığı kokular ile bir attarlar çarşısını çağırıştırır. Lâle, nergis, sümbül ve menekşe şiirlerde bahsedilen diğer çiçeklerdir.

Şiirlerde çoğunlukla baharın yeni yeni gelmeye başladığı günlerde meydana gelen durumlar ele alınmakla beraber az da olsa baharın ilerleyip yaza yaklaştığı dönemlerine de değinildiği görülmektedir. Seher vakitleri ve sabahlar şiirlerde değinilen gün içindeki zaman dilimleridir. Bunlar da canlanma, tazelenme, yenilenme ve yeni doğuşu temsil etme yönüyle baharı andırmaktadır. Bu sebeple, baharın tazelenme ve yeniden doğuş zamanı olması ile uyumludur. Değinilen bir diğer zaman da gecedir ki bülbülün mutribliği öğrenme zamanı olarak düşünölmüştür.

Bahar havaları, esen ılık rüzgârlar sayesinde ılımandır. Esen rüzgârlar nesîm, bâd-ı nev-bahar ve sabâdır. Rüzgârlar havayı yumuşatmanın yanında çiçeklerin güzel kokularını yayma görevini de üstlenmişlerdir. Bahar havaları insanın gönlünü okşayarak aşkını depreştirmektedir. Bahar havaları ile ilgili değinilen dikkat çekici bir husus da istisna olarak soğuk havalardır. Bu da zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Nevruz gelip bahar günleri başladığı halde havalar ısınmaz ve bu bir süre devam edebilir. Şâir de böyle bir bahardan bahsetmektedir ki bahar günlerinin soğukluğundan bahsetmek genellikle bahariye türü için rastlanılan bir durum değildir. Bu özelliği ile bahariye türü için değişik bir örnek teşkil etmektedir. Bahar havaları ile ilgili olarak genelde Mesih / İsa nefesi benzetmesi sıklıkla kullanılırken şâirin bahariyelerinin hiçbirinde bu benzetmeyi kullanmaması da dikkat çekici bir diğer husustur.

Bahar coşku mevsimidir. Bu coşku tabiatta var olan değişim ve gelişimlerle aynı doğrultuda artıp azalmaktadır. Baharın ilk zamanlarında tabiata hâkim olan hareketlilik insanın iç dünyasına yansiyarak coşkuyu artırır; ilerleyen günlerde sükûnete kavuşan tabiatla birlikte insanın iç dünyası da sükûnete kavuşur. Bu coşku zaman zaman deliliğe varabilir. Eyyam-ı cünûn (delilik günleri) olarak bilinen bahar için şâir delilik anlamında şeyda kelimesini kullanmıştır. Bahar aynı zamanda aşk mevsimidir. Sevgili ile dolaşp aşkı yeniden yaşama veya yeni aşklar bulma zamanıdır.

Eğlence ve işret baharın vazgeçilmezidir. Baharın kendisi tabiî bir işret meclisi sunarak insanı eğlenceye davet etmektedir. Çemen ve gülzâr meclis, gül ile lâle kadeh ve sâkî, bülbül ise mutribdir. Hal böyle olunca eğlence düşkünleri bu durumu değerlendirirler. Ancak şiirlerde baharın geçiciliğinden bahsedilmemektedir. Zâhidin durumu da değinilen konular arasındadır. Baharın güçlü tesirinin zâhidi bile yoldan çıkarabileceği hususu özellikle vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak şâirin, baharın gelmesi ile tabiatta ve insanın ruhunda meydana gelen değişiklikleri farklı yönlerden, akıcı bir üslupla ve canlı tasvirlerle ele alarak klasik tarzdan ayrılmayan bahariye türüne güzel örnekler verdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2006). Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Canım, R. (2012). Divan Edebiyatında Türler. (3. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kavruk H. (2001). Şeyhülislam Yahya Divanı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kurnaz, C. (1991). “Bahar”. TDVİA İstanbul c. IV <https://islamansiklopedisi.org.tr/bahar--edebiyat>
- Mermer A., Alıcı L., Eflatun M., Bayram Y., Keskin N. K. (2008). Eski Türk Edebiyatına Giriş. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (2013). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Üst, S. (2014). Bâkî ve Nefî'ye Ait İki Bahariye'nin Karşılaştırılması. International Journal of Languages' Education and Teaching. Volume 2. http://ijlet.com/Makaleler/266382150_10.%20135-149%20Sibel%20%C3%9Cst.pdf